

ČUVARJI SPOMINA IN PONUDNIKI ZNANJA KULTURNA DEDIŠČINA V SODOBNEM ETNOLOŠKEM MUZEJU

BOJANA ROGELJ ŠKAFAR

Kakšne ustanove so sodobni etnološki muzeji? V kolikšni meri so to (še) zakladnice predmetov iz preteklega vsakdanjika etničnih skupin in narodov in kot taki čuvarji spomina na preteklost? Sodobne prakse in pogledi kažejo, da si v etnoloških muzejih v Evropi prizadevajo za reinterpretacije njihovih zbirk, vse bolj pa je v ospredju njihovega delovanja sintagma medkulturni dialog. Ob tem pa nosilci muzejske dejavnosti vse pogosteje namenoma spregledujejo družbeno kulturni kontekst zbirk, namesto katerega zaradi želje po pridobivanju večjega števila obiskovalcev in večje konkurenčnosti z umetnostnimi muzeji izpostavljajo predvsem njihove estetske vidike.

Ključne besede: *etnološki muzej, kulturna dediščina.*

How may we characterize the institution of the modern ethnological museum? To what extent do they continue to be treasuries of objects from the past everyday life of ethnic groups and peoples, and as such keepers of our memory of the past? Ethnological museums demonstrate with their modern practices and views that they endeavour to reinterpret their collections, and their operation focuses increasingly on cultural dialogue. In doing so, museum workers often deliberately overlook the social and cultural contexts of their collections and instead greatly emphasize their aesthetic aspects in order to increase visitor numbers and to better compete with art museums.

Keywords: *ethnological museum, cultural heritage.*

Ko razmišljamo o naravnosti sodobnega državnega etnološkega muzeja v luči razmerja med tradicijo in sodobnostjo, imamo v mislih na eni strani sklop, ki obsega produkcijo znanja o kulturni dediščini, kontekstualizacijo njenih sestavin in njihovo interpretacijo, na drugi strani pa specifično muzejsko razsežnost, tj. muzealizacijo interpretiranih vsebin.

Prvi sklop se napaja iz metodološke interdisciplinarnosti, drugi pa sega na področje državnega javnega interesa, ki ga skušajo nosilci muzejske dejavnosti zadovoljiti s heterogenimi orodji oblikovanja, trženja, pedagoško-andragoških znanj in še česa. Takšen položaj muzeja kot ene izmed javnih kulturnih ustanov zahteva od njega širok niz funkcionalnih znanj in nenehno spoprijemanje tako z lastnimi strokovnimi podmenami kakor z zahtevami, pričakovanji in stiki z javnostjo oziroma porabniki v muzejih uskladičenega znanja. Ob tem velja omeniti še druge razsežnosti v družbi delujočega muzeja, s katerimi posega onkraj fizičnih zidov muzejske stavbe, kar pomeni, da sodobnega muzeja ni brez inkluzivnosti oz. odziva muzeja na aktualno problematiko, npr. družbeno deprivilegiranih skupin. Zahteva tudi nenehno odzivanje na pričakovanja neprofesionalnih nosilcev različnih dediščinskih projektov, katerih različna znanja, aspiracije in pričakovanja so izzivi za delujoče v muzejih. Naposled sodi v ta sklop tudi evidentiranje nesnovne dediščine za potrebe zadevnega državnega registra, ki jo profesionalci v muzejih na eni strani presojava iz vidika dediščinskih kvalitiet in na drugi strani iz vidika sodobne, resnici na ljubo pogosto tržno naravnane, inovativnosti.

Niso še tako daleč časi, ko je bil muzej res samo muzej. Bil je ustanova, ki je z zbirkami predmetov dokazovala odličnost, moč in starost narodov, držav, regij ali različnih skupnosti. Zbirke so bile opredeljene s kriteriji znanstvenih disciplin – zgodovine, umetnostne zgodovine, arheologije, etnologije, antropologije, prirodoslovja in tehnike. Za rast, strukturo in predstavitev zbirk so bili odgovorni kustosi kot nesporne avtoritete oziroma poznavalci snovi. Razstavljene muzealije so samotno živele v vitrinah, dopolnjevali so jih kratki podnapisi.

Pojavi, kot so demokratizacija družb, porabniško naravnana in od kapitala gnana miselnost, ki zahteva vedno več in bolje, in razvoj tehnologij so muzeje močno zaznamovali in vplivali na njihov razvoj zlasti od 80. let 20. stoletja. Muzealci so v prepraševanju identitete svojega poklica in ustanov, v katerih so delovali, iskali nove načine, s katerimi bi ne le upravičili družbeno potrebo po obstoju muzejev, ampak bi z njimi povečali zanimanje javnosti za njihov obisk.

Nosilci muzejske dejavnosti v poglobitnem temeljnih premis svojega dela niso spreminjali in ne spreminjajo, kajti spomin in dediščina sta še vedno osrednji kategoriji, ki generirata muzejske dejavnosti. V muzejih ostajamo dokumentalisti, zbiralci in interpreti materializirane dediščine kot nosilke odbranega spomina. Pričevalnost snovnega, otipljivega pa temelji na nesnovnem kontekstu.

Muzealci se nikakor nismo odpovedali izhodiščem in metodologijam znanstvenih disciplin, ki so nas izoblikovale. Raziskovanje dediščine na tej podlagi je pač začetek vsakokratne muzejske avanture, ki poteka v dialogu med raziskovalcem / muzealcem in nosilcem raziskovane tematike. Prav tako ostaja interpretacija obravnavane tematike skoz dediščinski medij ena od bistvenih domen kustosove dejavnosti, če predpostavljamo, da so muzeji v osnovi hiše zbirk izbranih predmetov. Z demokratizacijo družbe in posledično z deelitizacijo muzejev, zaradi katerih so muzeji postali vsem družbenim plastem odprte ustanove, je v muzejih prišlo do bistvenih sprememb pri načinu dela.

Poslej kustos ni več vrhovna avtoriteta in samotni snovalec muzejske zgodbe, ampak pri raziskovanju in obravnavi teme vključuje ne le posameznike, temveč raznovrstne skupine neprofesionalnih nosilcev znanja, s katerimi skupaj ustvarja védenje o določeni tematiki. Ko ti svojo zgodbo izoblikujejo in jo muzealizirajo, je dana na ogled, v pretres, v nadaljnjo tematizacijo, v dialog in interpretacijo vsem, ki se kot javnost odzovejo, bodisi da so to strokovnjaki ali pa laiki različnih starosti in družbenih pripadnosti, z različnimi interesi in znanjem.

Na drugi strani je deelitizacija sprožila proces odpiranja muzejev za različne družbene skupine in skupnosti. V tem kontekstu je muzej postal družbeno vključujoča ustanova, zaradi česar so v muzejih postale vidne in slišne ranljive družbene skupine, npr. brezdomci in pripadniki etničnih manjšin.¹

¹ O razvoju inkluzivnih muzejev v Veliki Britaniji piše Viv Golding v monografiji *Learning at the Museum Frontiers: Identity Race and Power* (2009). Knjiga je rezultat avtoričinega več kot desetletnega strokovnega dela v muzeju Horniman v multikulturnem južnem Londonu. V muzeju že od ustanovitve leta 1901 namenjajo veliko pozornost uporabi antropoloških zbirk za dobrobit lokalne skupnosti, napredek v medkulturnem razumevanju in spoštovanju medsebojne povezanosti življenja v skupnosti.

V tem kontekstu so svojo novo priložnost zaznali in tudi izkoristili zlasti veliki muzeji v nekdanjih deželah kolonizatorokah, ki hranijo izjemne zbirke predmetov iz zunajevropskih dežel, morali pa so se spoprijeti z vse manjšim zanimanjem javnosti za njihov obisk. Zdaj se povezujejo s priseljenci iz kultur, katerih predmete hranijo v teh muzejih, in živijo v neposredni bližini teh muzejev, ali pa se ti muzeji povezujejo s skupnostmi v deželah, od koder izvirajo zbirke, in skupaj z njimi snujejo razstave in programe, s katerimi na novo kontekstualizirajo stare zbirke.²

Nekateri od teh muzejev grede še dlje – eno ali dve stoletji stare zbirke za daljše obdobje vračajo na ogled v dežele njihovega izvira in s tem ponovno tkejo vezi med svojo in drugimi kulturami. Te vezi pa so zdaj drugačne narave: poglobitvi paradigmi njihovega delovanja sta ozaveščanje o kulturni raznovrstnosti in pospeševanje medkulturnega dialoga.

Medkulturni dialog je postal ena osrednjih tem zadnjih dvajsetih let v Evropi, ki je močno zaznamovala tudi muzeje. Razlog za tako močan poudarek so bile in so družbene spremembe v Evropi, ki so nastale zaradi širitve Evropske skupnosti, in povečana mobilnost v okvirih njenih meja, ob tem pa tudi selitveni tokovi iz drugih delov sveta, ki so opazno spremenili prebivalstveno podobo, na katero vplivajo globalizacija, geopolitične spremembe, rast kriminalitete, diskriminacija, rasizem in populizem. Vsi ti družbeni pojavi so ovira in hkrati tudi motiv za neogibnost medkulturnega dialoga. Evropejci različnih narodnosti, z različnih geografskih območij, z različnimi zgodovinskimi izkušnjami, družbenimi in političnimi položaji smo morali in moramo premisliti svoje odgovore na razmere kulturne raznovrstnosti, migracijskih procesov in izražanja nacionalnih identitet. Vprašanje je, kako kjerkoli na svetu – ne le v Evropi – razvijati medkulturni dialog na različnih ravneh življenja.

Da gre za eno osrednjih paradigem družbenega življenja v Evropi, dokazuje tudi dejstvo, da sta Evropski parlament in Svet Evrope leto 2008 razglasila za Evropsko leto medkulturnega dialoga.³ Ta ustvarja polje za odprto izmenjavo pogledov med posamezniki in skupinami različnega etničnega, kulturnega, verskega in jezikovnega izvira in dediščine na osnovi vzajemnega razumevanja in spoštovanja. Vtkan bi moral biti v družbeno tkivo v skupnostih, med skupnostmi Evrope kakor tudi med celinami.

Kulturna dediščina je bila v tem kontekstu prepoznana kot sidrišče za razumevanje medkulturnih vezi, kar je posledično sprožilo še poseben razmislek o vlogi muzejev pri

² Pri tem velja omeniti muzeje, v katerih so v zadnjih petnajstih letih razvili številne projekte povezovanja zbirk tako s priseljskimi lokalnimi skupnostmi kot tudi s skupnostmi, od koder izvirajo predmeti: nizozemska muzeja Museum Volkenkunde iz Leidna in Tropen Museum iz Amsterdama, nemški muzeji Museum für Völkerkunde v Hamburgu, Staatliches Museum für Völkerkunde v Münchnu in Linden-Museum v Stuttgartu ter francoski Cité national de l'histoire de l'immigration v Parizu.

³ Slovenija je kot predsedujoča država Evropske skupnosti odprla evropsko razpravo o medkulturnem dialogu januarja 2008. Ministrstvo za kulturo RS je v sodelovanju z Evropsko komisijo pripravilo mednarodno konferenco z naslovom *Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU*, ki je uradno zaznamovala začetek tej temi posvečenega leta (gl. *Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU. Mednarodna konferenca. Program in povzetki*. Koper: Fakulteta za humanistične študije, 2008).

ustvarjanju medkulturnega dialoga in hkrati krepitvi njihove družbene vloge. Odgovor na ta izziv je nenehno ustanavljanje novih muzejev in širjenje muzejskega prostora tako z novimi metodami, kako se muzej približuje obiskovalcem, kakor tudi z novimi načini interpretacije dediščine, temelječe na identitetah in skupnih spominih dežel in družbenih skupin ter skupnosti.

Nedvomno so etnografski, etnološki, antropološki muzeji, muzeji kultur in civilizacij tisti muzeji, ki so med muzeji gotovo najkompetentnejši za uresničevanje različnih projektov, ki krepijo dialog med kulturami. Na drugi strani lahko govorimo o antropologizaciji vsebin in programov muzejev, saj tudi drugovrstni muzeji, npr. mestni, pokrajinski, regionalni, pa tudi prirodoslovni in umetnostni, posegajo po vsebinah, s katerimi želijo poudariti medkulturni dialog.

Če ugotavljamo, da dediščina in spomin ostajata osrednja fenomena muzejskega dela, ne moremo spregledati dejstva, da se zlasti etnološki muzeji kot sogovorniki v družbi, ko gre za tradicijo in zbirke, oblikovane v bližnji in daljni preteklosti, bolj ali manj aktivno spoprijemajo tako s sodobnostjo družbenih pojavov kot tudi z urbanimi vidiki dediščinskega. Ali povedano drugače, sledijo trajnostnim premenam družbenega v sinhroni in diahroni razsežnosti. Njihovi cilji so odličnost, vedno večja osredinjenost na posameznika kot »predmet« raziskave in interpretacije kakor tudi posameznika, kateremu sta namenjena muzejsko sporočilo in povezovanje tradicije s sodobnostjo.

Ko se sprašujemo o sodobni družbeni vlogi etnološkega muzeja, mislimo predvsem na naslednje:

- ukvarjanje s sodobnostjo v smislu razumevanja današnjega časa, ljudi in problemov, ki nas obkrožajo, in o tem naj muzej tudi spregovori;
- raznovrstnost in dostopnost kot rezultat hitrega prilagajanja na vsakovrstne spremembe, fleksibilnost, pestrost, komunikativnost;
- modrost, temelječo na znanju, in uporabnost znanja: muzej mora obiskovalcem ponuditi izkušnjo in spoznanja: s predstavitvami vrednot dediščine sooblikuje obiskovalčev pogleda na svet in povečuje družbeno harmonijo.

Dobro in prav je, da ima muzej domišljeno vizijo svojega delovanja, ki temelji na prepričanju o družbeni odgovornosti muzejev in nosilcev muzejske dejavnosti. Vsekakor pa ostajajo vedno aktualna vprašanja, ali se vizija muzeja ujema z družbeno stvarnostjo, ali obiskovalci muzeja ponotranjajo sporočila, ki so jim namenjena, ali financerji v dovoljšnji meri spoštujejo in podpirajo strokovno avtonomijo, ali so muzeji res že deelitizirane družbene ustanove?

Vsaj z vidika slednjega zaposleni v etnoloških muzejih širom po Evropi ugotavljamo, da umetnostni muzeji, ki se ukvarjajo tako s starejšo umetnostno produkcijo kakor tudi z najsodobnejšo, pritegujejo primerjalno veliko več obiskovalcev kakor etnološki muzeji. In zakaj je tako? Morda zato, ker je umetnost prestižnejša, ker se z njo raje postavljajo sponzorji,

ki so navadno družbena elita?⁴ Etnološki muzeji se takšnemu povpraševanju prilagajajo s poudarjanjem estetskega, izločenega iz vsakdanjega, z dekontekstualizirano predstavitvijo etnološke dediščine. Zgled za to je znameniti Musée Quai Branly v Parizu.⁵

Pa vendar, če naj etnološki muzeji prispevajo k medkulturnemu dialogu na osnovi znanja o kulturah in načinih življenja nekoč in danes, potem si velja prizadevati za stalen dialog tako z informatorji kot tudi z obiskovalci muzeja, za dialog med preteklim in sedanjim, ruralnim in urbanim, utemeljen na preskušeni vrednotah dediščine, ki jih še hrani spomin.

THE KEEPERS OF MEMORY AND THE PROVIDERS OF KNOWLEDGE: CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEMPORARY ETHNOLOGICAL MUSEUM

When we consider the orientation of a modern national ethnological museum in the light of tradition and modernity, we have in mind two different sets of issues. The first involves the production of knowledge about cultural heritage, the contextualization of its components and their interpretation; the second relates to the specific museum dimension – the musealisation of interpreted contents.

The first set belongs to the methodological interdisciplinary sphere and the second to the sphere of the state public interest, which museum workers try to satisfy with the heterogeneous instruments of design, marketing, (adult) education knowledge, and the like. The position of a museum as a public state institution requires it to have multifunctional expertises and to constantly cope with both its own professional premises as well as the demands and expectations of and interaction with the public – the consumers of the museum's holdings. In addition, a museum operating in the public sphere has dimensions that reach beyond the physical walls of its building(s). This means that there can be no modern museum without inclusiveness and that it has to respond to current themes, e.g. socially underprivileged groups. Museums must also constantly respond to the expectations of non-professional carriers of various heritage projects whose heterogeneous knowledge, aspirations and expectations represent a challenge for museum professionals. Finally, this set of issues also includes the registration of the intangible heritage for the requirements of national registers. Museum professionals assess elements of intangible heritage concerning their traditional dimension as well as for its modern, often market-oriented, innovativeness.

How can we define modern ethnological museums? To what extent do they continue to be treasuries of objects from the past everyday life of ethnic groups and peoples and as such keepers of our memory of the past? Ethnological museums demonstrate with their modern practice and views

⁴ Med drugim so o tem razpravljali etnologi iz evropskih muzejev na konferenci *Beyond Modernity: Do Ethnography Museums Need Ethnography?* v rimskem Museo Nazionale Preistorico Etnografico „L. Pigorini“ med 18. in 20. aprilom 2012.

⁵ Gl. <http://www.quaibrantly.fr>.

that they endeavour to reinterpret their collections, and their operation increasingly focuses on the syntagm of cultural dialogue. In doing so, museum workers often deliberately overlook the social and cultural contexts of the collections and instead greatly emphasize their aesthetic aspects in order to increase visitor numbers and to better compete with art museums.

Dr. Bojana Rogelj Škafar, muzejska svetovalka in direktorica,
Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, 1000 Ljubljana,
Bojana.Rogelj-Skafar@etno-muzej.si